

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nana Krošel

Tiranija večine: razvoj koncepta

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nana Krošel

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Tiranija večine: razvoj koncepta

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Zahvala

*Najlepša hvala staršem, ki so mi omogočili študij,
zahvala mentorju dr. Žigu Vodovniku, ki me je usmeril na pot nastanka pričujočega
diplomskega dela,*

*zahvala Katji, za njen čas in konstruktivne debate, ki so pripomogle h končni obliki
diplomskega dela,*

hvala Janu, ki mi je s svojo podporo in ljubeznijo ves čas stal ob strani.

Tiranija večine: razvoj koncepta

Beseda demokracija izhaja iz grškega jezika in pomeni vladavina ljudstva. Skozi čas se je razvilo več modelov demokracije, eden od njih je tudi neposredna demokracija. To je sistem, kjer imajo državljani pravico, da govorijo, razpravljajo in z glasovanjem soodločajo o pomembnih političnih odločitvah. Med drugim se je kot instrument neposredne demokracije razvil tudi referendum. Vladavina ljudstva in njegovo vedno bolj neposredno odločanje pa je Alexis de Tocqueville skozi raziskovanje pripeljalo do novega koncepta, ki ga je poimenoval „tiranija večine“; pravi da do tega pride takrat, ko človeški duh odstrani vse ovire, ki so mu jih prej postavljali razredi ali ljudje, in se tesno priklene na občo voljo večine. Tako obstaja referendum kot pomemben instrument neposredne demokracije, kjer lahko ljudstvo oz. državljani neposredno odločijo o določenem pravnem aktu, kot so ustava, zakon, razni odloki ... V določenih okoliščinah pa se lahko referendum sprevrže tudi v orodje tiranije večine, kakor se je po našem mnenju zgodilo pri predlogu referenduma o družinskem zakoniku.

KLJUČNE BESEDE: tiranija večine, demokracija, neposredna demokracija, referendum, predlog referenduma o družinskem zakoniku.

Tyranny of majority: development of concept

The word democracy stems from the greek language and means the reign of the people. Several models of democracy have developed over time, among them direct democracy. This term refers to a system where the citizens are entitled to speak, debate and co-decide on important political decisions by voting. Among other instruments that have developed within direct democracy is the referendum. The reign of the people and continuously more direct decision making of the people has led Alexis de Tocqueville through his research to form a new concept, one he called "tyranny of majority." As he explains this phenomenon occurs when the human spirit frees itself of all obstacles set by social classes or people and locks itself tightly to the general will of the majority. Thus referendum exists as an important instrument of direct democracy, where the people or citizens can directly decide on a certain legal act, such as the constitution, the law, various decrees and so forth. There can, however, be circumstances in which the referendum turns into the instrument for the tyranny of majority, as has in our opinion happened with the motion for referendum on the family code.

KEY WORDS: tyranny of majority, democracy, direct democracy, referendum, the motion of referendum on the family code.

KAZALO

1	UVOD	6
1.1	PREDMET IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA TER OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA.....	6
1.2	METODOLOGIJA.....	7
1.3	STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA.....	8
2	OPREDELITEV POJMA DEMOKRACIJA	9
2.1	NEPOSREDNA DEMOKRACIJA.....	10
3	OPREDELITEV POJMA TIRANIJE VEČINE.....	11
3.1	ALEXIS DE TOCQUEVILLE	11
3.2	JOHN STUART MILL IN O SVOBODI.....	15
3.3	HANNAH ARENDT	16
4	REFERENDUM KOT INSTRUMENT NEPOSREDNE DEMOKRACIJE.....	18
4.1	ZAKON O REFERENDUMU IN LJUDSKI INICIATIVI	19
4.2	REFERENDUM O DRUŽINSKEM ZAKONIKU	20
5	SKLEP	23
6	LITERATURA.....	27

1 UVOD

»Ljudstvo ima zmeraj prav,« to je republikanska dogma, prav tako kot je religija monarhičnih držav, »kralj se ne more motiti,« pravi Tocqueville (Gaber in drugi 1997, 88).

To je eden od zapisov v Tocquevillovih dnevnikih, ki jih je pisal med raziskovanjem demokracije v Združenih državah Amerike in priča o tem, kako večina oz. javno mnenje vpliva na odločanje oblasti. Ta odstavek smo povzeli zato, ker zelo dobro opisuje stanje, kadar ima večina v rokah moč in to bo predmet naše razprave v pričujočem diplomskem delu.

Koncept tiranija večine se nam je zdel za raziskovanje zelo zanimiv, saj nam na eni strani ime pove, da gre za neke vrste tiranijo, na drugi strani pa ugotovimo, da se je koncept pravzaprav razvil znotraj demokracije. Prav kontradiktornost je bila tista, ki nas je pritegnila k raziskovanju tega koncepta.

1.1 PREDMET IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA TER OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA

Do koncepta tiranije večine je prišlo šele okrog leta 1835 in glede na to, da demokracija izhaja že iz antike, se bomo najprej lotili samega pojma demokracije. Obstaja kar nekaj teoretskih opredelitev demokracije, mi pa bomo na kratko pojasnili pojem antične oz. atenske demokracije, ki velja za idealno obliko demokracije, predvsem neposredne. Razložili bomo, od kod izvira pojem in kdaj ter kako je nastala. V nadaljevanju bomo pogledali, kaj je neposredna demokracija, to je model demokracije, ki je v nekem pogledu pripeljal do razvoja koncepta tiranije večine. Pod točko štiri bomo razširili koncept tiranije večine in ga pojasnili skozi tri ključne teoretike. Prvi, ki je koncept tiranije večine opredelil, je bil Alexis de Tocqueville, do tega pojma je prišel skozi preučevanje ameriške demokracije. Naslednji, ki je razpravljal o tem, je bil John Stuart Mill, ki je v svojem delu O svobodi nastavljal ogledalo Tocquevillovim ugotovitvam. V 60. letih 20. stoletja pa se je velikima teoretikoma pridružila še Hannah Arendt, ki je s svojega vidika prav tako navedla pomembne iztočnice za razvoj koncepta tiranije večine. V tretjem delu bomo razpravljali o referendumu kot instrumentu neposredne demokracije ter v podpoglavju pogledali Zakon o referendumu in sam primer slovenskega predloga referenduma o Družinskem zakoniku. Naloga, ki smo si jo zadali, je, da poskušamo pojasniti, ali se v primeru referenduma o Družinskem zakoniku lahko govori o referendumu kot instrumentu tiranije večine. Naše raziskovalno vprašanje bo še malo širše, saj nas bo poleg tega zanimalo še, kaj pravzaprav tiranija večine je. Glede na dolžino

diplomskega dela se zavedamo omejitev in vemo, da podrobno razpravljanje ne bo mogoče, pa vendar se nam je zdelo bistvenega pomena, da teoretsko razpravo podkrepimo s primerom iz vsakdanjega življenja. Verjamemo, da nam bo uspelo strniti pomembne teoretske okvire, ki jih bomo nadalje relevantno uporabili pri razpravi v zadnjem delu diplome. Iz enakega razloga bomo na kratko predstavili tudi predlog referendumu o Družinskem zakoniku. Menimo, da je med konceptom tiranije večine in predlogom o referendumu o Družinskem zakoniku vsekakor povezava, in naša teza je, da se je referendum kot demokratična oblika odločanja v primeru referendumu o Družinskem zakoniku sprevrgel v orodje tiranije večine nad manjšino. V sklepu, ki bo sledil na koncu naše diplomske naloge, bomo našo tezo poskušali ovreči ali potrditi.

1.2 METODOLOGIJA

Pred pričetkom pisanja diplomskega dela smo najprej uporabili metodo zbiranja podatkov. V prvih poglavjih naloge bomo uporabili deskriptivno metodo, s katero bomo orisali pojme demokracije, neposredne demokracije in samega koncepta tiranije večine. V tem prvem bolj teoretičnem delu diplomskega dela bomo za raziskovanje uporabili predvsem sekundarne vire. V drugem delu, kjer bomo razpravljali o referendumu kot instrumentu neposredne demokracije, se bomo nanašali na primarne vire, kot je Zakon o referendumu in ljudski iniciativi, in na sekundarne vire, ki preučujejo referendum. Poleg tega seveda ne moremo mimo Ustave RS, ki jo bomo kot primarni vir prav tako uporabili. V tretjem delu diplomske naloge, kjer bomo opisali, kako je pravzaprav potekala javna razprava vse od predloga o Družinskem zakoniku in vse do časa po referendumu, bomo analizirali članke iz revij in dnevnikov, ki nam lahko kot edini vir pojasnijo sprotno dogajanje. V zadnjem delu bomo uporabili interpretativno metodo, saj bomo na podlagi zbranih podatkov skušali interpretirati naše ugotovitve. Na tej točki bi omenili še, zakaj smo si zastavili takšno metodološko analizo. Kot rečeno, je cilj diplomskega dela najti povezavo med samim konceptom tiranije večine in referendumom in pokazati, da je bil referendum v omenjenem primeru uporabljen kot orodje tiranije večine. Da bo to mogoče, je najprej potrebno celovito proučevanje vseh pojmov, ki so za razpravo relevantni, prav tako pa je potrebno osvetliti in kar najboljše pojasniti razmere in dogajanja v Sloveniji od začetka sprejetja zakona o novem Družinskem zakoniku in vse do referendumu.

Pomembna značilnost naše analize je interpretativizem. Interpretativizem je epistemološka paradigma, pri kateri je ključnega pomena interpretacija. Kot slabost te kvalitativne metode navajamo objektivnost, ki je v takšnih primerih nemogoča (Marsh in Stoker 2002, 26). Pomembno se nam zdi navesti interpretacijo kot ključni element družboslovnih in predvsem politoloških razprav, torej tudi pričujočega diplomskega dela, kajti okvir, ki ga določimo znotraj interpretacije, je tisti, ki označi, kar »vidimo«, kar je za nas pomembno in zato zabeležimo. »Posameznih interpretacij torej ne smemo obravnavati kot tisto pravilno ali končno razumevanje pojavov; pomen pojavov je vedno odprt prihodnjim interpretacijam z novih vidikov« (Held 1989, 19). Zavedamo se torej naših omejitev in izzivov, kljub temu pa bomo poskušali naš vidik oz. pogled iz našega zornega kota kar najbolje argumentirati.

1.3 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomsko delo bo sestavljeno iz petih poglavij. V prvem poglavju bomo v uvodu opredelili cilj diplomskega dela, raziskovalno vprašanje in metodologijo, ki jo bomo uporabili. Drugo poglavje bo kratka opredelitev demokracije in v podpoglavju še opredelitev neposredne demokracije, za lažje nadaljnje izpeljevanje koncepta tiranije večine.

Tretje oz. osrednje poglavje diplomskega dela bo vsebovalo razširjeno razpravo o konceptu tiranije večine, skozi tri izbrane teoretike. Prvi, s katerim bomo začeli razpravo, je utemeljitelj koncepta tiranije večine Alexis de Tocqueville. Naslednji teoretik, ki se nam je zdel pri tej razpravi relevanten, je John Stuart Mill, ta s svojim raziskovanjem dopolni Tocquevilla. Kot zadnjo od teoretikov smo izbrali Hannah Arendt, ki k preučevanju tega koncepta pristopi bolj na filozofsko politični način in s svojimi tezami ne podaja končnih sklepov.

Četrto poglavje bomo posvetili referendumu kot instrumentu neposredne demokracije. Orisali bomo, kaj sploh je referendum in kakšen je njegov namen. V podpoglavju bomo predstavili zakon, ki določa kdaj oz. v kakšnem primeru se referendum v Sloveniji razpiše in kakšni so pogoji. Pod točko 4.2 bomo predstavili potek dogajanja okrog referenduma o Družinskem zakoniku, od sprejetja novega Družinskega zakonika in vse do padlega referenduma o sprejetem zakoniku. Zadnje poglavje bo namenjeno sklepu, kjer bomo odgovorili na naše raziskovalno vprašanje in potrdili oziroma ovrgli našo tezo. Na samem koncu naloge pa sledi zbrana literatura, ki je bila uporabljena za raziskovanje in nastanek diplomskega dela.

2 OPREDELITEV POJMA DEMOKRACIJA

Demokracija je izpeljanka iz grške besede »demokratia«. Prvi del izhaja iz besede demos; to je bila protejska beseda z več pomeni – ljudstvo kot celota, ljudstvo kot državljansko telo ali pa kot navadno ljudstvo (nižji razredi). Kratein pomeni vladati, oblast oz. vladavina. Koren te besede najdemo tudi pri avtokraciji, ki predstavlja vladavino enega, pri aristokraciji, ki predstavlja vladavino elite, in pa pri demokraciji, ki pomeni vladavino ljudstva (Finley 1999,17). Pojem demokracije izhaja iz antične Grčije in od takrat pa vse do danes najdemo zanjo številne opredelitve. Finley poudari Aristotelovo tezo, da je številčnost vladajočega telesa naključna in da je razlika med oligarhijo in demokracijo pravzaprav razlika med revščino in bogastvom (*ibid.*, 17). Robert A. Dahl (1997, 11) pravi, da bi za demokracijo lahko rekli, da temelji na kompromisu. Pravzaprav je že sama teorija demokracije polna kompromisov, saj se njena načela med seboj strinjajo in si nasprotujejo. V pričujočem diplomskem delu bomo najprej opredelili antično oz. atensko definicijo demokracije, ki velja za edino idealno obliko demokracije. V nadaljevanju pa bomo razložili razliko med reprezentativnimi in neposrednimi demokracijami in natančneje opisali prvine modela neposredne demokracije.

Aristotel je v svojem znanem delu Politika opisoval in razpravljajal o značilnostih prve oblike demokracije, torej atenske. V svojih razpravah je izpostavil tudi kritični pogled do demokracije in nakazal svoj dvom, pa vendar smo se kljub temu odločili, da povzamemo njegovo definicijo demokracije, ker nam je zelo blizu. Aristotel pravi, da je bistvo demokracije svoboda, pri tem pa ima v mislih svobodo z dveh vidikov. Prva značilnost svobode je, da je vsak posameznik lahko med vladajočimi in tudi obratno, lahko je med vladanimi. Pri demokraciji gre za enakost množic po številu. Da množica lahko postane suverena, mora to odločiti večina, kar pa je v demokraciji najvišji zakon in hkrati najvišja pravica. V demokraciji morajo biti vsi državljani enaki. Drugi vidik svobode pa je, da lahko vsak posameznik živi po svoje. V tej obliki demokracije so lahko vsi državljani izbrani za vse oblastne funkcije, organi oblasti se izbirajo z žrebom, dvakratno opravljanje iste funkcije ni mogoče. Na nek način bi lahko rekli, da vsi imajo oblast nad slehernim posameznikom in tudi obratno, vsak posameznik lahko ima oblast nad vsemi. Svoboda in enakost sta pri antični demokraciji neločljivo povezani (Held 1989, 28–30). Pomembna značilnost, ki je ne smemo pozabiti navesti, je, da je bil delež svobodnih državljanov zelo nizek, saj so državljani bili samo atenski moški, stari nad 20 let. Za ženske so bile državljanske pravice zelo omejene,

velik je bil delež neatenskih družin, poleg teh pa so bili še sužnji tisti, ki so tvorili največjo skupino nedržavljanov. Zdelo se je, da je suženjstvo z demokracijo zelo povezano (Canfora 2006, 44–47). Prepad, ki ga lahko v Atenah vidimo med formalno in dejansko osnovo demokracije, je neverjeten. »Legendarna demokracija je bila tesno povezana z nečim, kar bi lahko imenovali tiranija državljanov« (Held 1989, 32–33).

Kot smo omenili že na začetku, obstaja mnogo teorij oz. definicij demokracije. Poleg razlage antične demokracije bomo podali kratek oris bolj sodobnih modelov demokracije, poleg tega pa bomo poskušali pojasniti razliko med dvema večjima skupinama modelov demokracije. Razvoj demokracije ima dolgo zgodovino, ki jo zaznamuje veliko sprememb, nadgradenj, kar je pripeljalo do nastanka več modelov demokracije. Held (1989) jih v svojem delu z naslovom *Modeli demokracije* podrobno razvrsti in opiše. Finley (1999, 12) poudarja, da so se moderni teoretiki izogibali idealnim ciljem in konceptom (kot je npr. dobro življenje), temveč so se raje usmerili k učinkovitosti političnega sistema ter k njegovi umirjenosti in odprtosti. Teoretik, ki je ta pogled močno spodbudil, je bil Joseph Schumpeter, ki poda kritično definicijo demokracije in pravi, da je demokracija dobro oblikovana metoda za tvorbo močne, avtoritarne vladavine. Iz te definicije lahko vidimo, da ne vključuje nobenih idealov.

Kot rečeno, obstaja več vrst demokracij. Razvrščamo jih glede na kriterije, ki jih postavimo. Za našo nadaljnjo razpravo sem nam zdi relevantno, da jih ločimo po kriteriju vključenosti državljanov. Na podlagi tega kriterija dobimo dve veliki skupini demokracij. Prva skupina je neposredna oz. participativna demokracija, pri kateri gre za to, da so v odločanje o javnih zadevah neposredno vključeni državljanji. Sartori (1987, 113) to opiše kot zeleno sodelovanje ljudstva pri odločanju o skupnih zadevah. Druga široka vrsta demokracij pa je liberalna oz. predstavniška; ta predstavlja sistem vladanja, ki zajema voljene predstavnike, ki obljubijo in se zavežejo, da bodo v okviru zakonov predstavljali interese državljanov oz. ljudstva (Held 1989, 17).

2.1 NEPOSREDNA DEMOKRACIJA

Kot že ime samo pove, neposredna demokracija označuje neposredne oblike in načine vključevanja in sodelovanja ljudi oz. državljanov pri izvrševanju oblasti. Po Heldovi klasifikaciji sta utemeljitelja tega modela demokracije sta bila Karl Marx in Friderich Engels. Demokracijo razlagata skozi oči kapitalizma in pri tem kritizirata nevtralnno državo in sta mnenja, da nevtralna država ne more obstajati, saj zaradi presežne produkcije in privatne

lastnine prihaja do razrednih delitev in razrednega boja (*ibid.*, 108–111). Neposredno demokracijo Marx utemeljuje s stališča o koncu politike in pravi, da je svobodni razvoj vseh mogoče doseči le s svobodnim razvojem vsakega posameznika (*ibid.*, 136–138). Teoretikov, ki opredeljujejo koncept neposredne demokracije, je kar nekaj, mi pa se bomo osredotočili na Budge Iana. V svojem delu o neposredni demokraciji razlaga, da je to sistem, kjer imajo ljudje oz. državljani svojo volilno pravico, da govorijo, razpravljajo in z glasovanjem soodločajo o pomembnih političnih odločitvah. Načina za nadzor izvajanja teh odločitev sta dva, nadzor ljudje lahko izvajajo sami, lahko pa ga prepustijo vladi. Ključnega pomena je, da so bile odločitve ljudstva upoštevane in se posledično tudi izvajajo (Budge 1996, 35). Avtor loči idealni model atenske neposredne demokracije in realni model atenske neposredne demokracije. Razlika je v tem, da gre pri idealnem modelu za to, kar smo navedli že pri razlagi atenske demokracije, da ljudstvo neposredno razpravlja in odloča o pomembnih političnih odločitvah, kar pomeni, da stranke ne obstajajo. O realnem modelu pa lahko govorimo pri večstrankarskih sistemih, pri čemer je naloga strank predlaganje različnih politik, opredeljevanje glede predlogov, organiziranje glasovanja ljudstva. Problem, ki ga je tukaj potrebno omeniti, pa je ta, da lahko pride do nestabilne vlade (*ibid.*, 36–44). Čisto neposredno demokracijo si lahko zamislimo samo teoretično. Celo Jean-Jacques Rousseau, ki je bil zaprisežen demokrat, je povsem izključil možnost uresničitve neposredne demokracije v realnosti. Pa vendar je zaradi ideje o suverenosti in sodelovanju ljudstva pri političnih odločitvah prišlo do instrumenta, ki se od konca 19. stoletja imenuje referendum (Hamon 1998, 17–18). Več o referendumu kot instrumentu neposredne demokracije in tudi kot o instrumentu tiranije večine bomo razpravljali v 5. poglavju.

3 OPREDELITEV POJMA TIRANIJE VEČINE

3.1 ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Tocqueville se je posvečal raziskovanju pojma tako politične kot tudi intelektualne svobode, pri čemer pravi, da se obe povezuje z dostojanstvom in odgovornostjo posameznika. Svoboda je postajala vse pomembnejša in prizadeval si je ohraniti posameznika, ki si dovoli misliti drugače. Tocqueville je obravnaval štiri vrste demokratičnega despotizma, v obdobju med leti 1831 in 1840. Pri teh je bila zakonodajna vsemoč ena prvih oblik, druga je bila tiranija *dun seul*, tretja oblika pa je bil administrativni despotizem. Četrta in zadnja oblika demokratičnega despotizma se je pojavila leta 1835, veliko vlogo pa je začela dobivati v 40.

letih. Zadnja oblika se je ohranila kot najbolj znani Tocquevillov pojem demokratičnega despotizma, in sicer tiranija večine (Schleifer v Gaber in drugi 1997, 87).

Njegovo raziskovanje je temeljilo na ameriški demokraciji v primerjavi s takratnim francoskim sistemom. Tocqueville ugotavlja, da se večina sicer lahko kdaj zmoti, ampak na koncu ima vedno prav in nad njo ni nobene moralne sile. Navaja primer ameriških sodnikov, katerih položaj je bil v takratnem času zelo cenjen, vendar so kljub temu radi ugajali ljudstvu in le malokdaj se je zgodilo, da bi nasprotovali stališču večine. Javno mnenje je imelo zelo močan vpliv, pod katerim so ameriški sodniki popuščali. Ameriški sodniki so bili sicer zelo podobni sodnim uradnikom drugod po svetu, dejstvo pa je, da so vendarle imeli veliko večjo politično moč. Razlog za to se nahaja v dejstvu, da so lahko svoje sodbe izrekli tudi brez podlage zakona, v kolikor se je njim zdel zakon neustaven (Tocqueville 1996a, 101–102). Tocqueville pride do ugotovitve, da je demokratična vladavina lahko nevarna in celo v Ameriki so morali sprejeti ukrepe proti demokraciji, i. e. dvodomna ureditev, guvernerjev veto in institucija sodstva. »Pri nas nimajo zakoni nobene moči, če jih ne podpira javno mnenje. Ljudje pa so prežeti z zelo močnimi predsodki proti črncem in sodniki čutijo, da nimajo zadostne moči za uveljavitev zakonov, ki so črncem v korist«. To je bil odgovor enega gospoda na Tocquevillovo vprašanje, zakaj se ne izvajajo zakoni za zaščito črncev, glede na to, da jih ostali maltretirajo, ko pridejo na volišče, čeprav imajo do tega vso pravico (Schleifer v Gaber in drugi 1997, 89).

Tocqueville je ugotovil, da drži, da Američani res zelo striktno spoštujejo zakone, vendar je treba poudariti, da je v tem času v Ameriki ljudstvo sprejemalo zakone za ljudstvo. Tako je bilo pričakovati, da vsak zakon, ki večini ne bo prinašal koristi, ne bo izglasovan (*ibid.*, 90). »Neverjetno je, da prav vsi razredi kažejo veliko zaupanje v zakonodajo, ki upravlja deželo, in lahko bi celo rekli, da čutijo do zakonov nekakšno očetovsko ljubezen« (Tocqueville 1996a, 240).

Po našem mnenju je Tocqueville dejansko opazovalec, ki zna gledati na stvari z več zornih kotov. Skozi študijo na eni strani zagovarja demokracijo, pa vendar vidi njene slabosti in pomanjkljivosti, oboje pa zna tudi zelo dobro argumentirati. Skozi zgodbe, ki jih je poslušal med raziskovanjem, ugotavlja, kako drugačna je ta oblika demokratičnega despotizma. Pravi, da gre pri tiraniji večine za neverjeten pritisk na posameznike, da bi svoja stališča in ideje prilagodili idejam večine. V nadaljevanju ugotavlja, kako lahko večina z nasilnimi dejanji izsili konformnost, ki jo policija in porota dopuščata. Dejstvo je, da sta tudi policija in porota

del ljudstva in hkrati sodnika nad tem, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano storiti proti družbi (Schleifer v Gaber in drugi 1997, 91). Navaja primer, ko si je novinar dovolil javno komentirati in nastopiti proti vojnemu stanju. Ljudje so se zbrali, napadli njegovo hišo in njegovo tiskarno. Policija je pomoč odklonila, ker ni želela nastopiti proti izgrednikom, tako da so mestne oblasti novinarja zaprle v ječo, da bi ga obvarovale. Vendar ljudje niso bili zadovoljni, napadli in zavzeli so ječo, ubili enega jetnika, ostale pa pustili skoraj mrtve (Tocqueville 1996a, 249–251). Vprašanje, ki se poraja, je, na koga naj se človek ali stranka obrne v primeru storjene krivice. Javno mnenje je večina, zakonodajno telo predstavlja večino oz. jo brezpogojno uboga, izvršilno oblast imenuje večina, policija je neke vrste oborožena večina, porota je večina, ki ima pravico izrekatii sodbe, tako da ne glede na to, kakšna krivica se zgodi in kakšen ukrep je bil izdan, treba se mu je podrediti. Tocquevillu se zdi neomejena moč že sama po sebi nevarna in slaba in tisto, kar on očita ameriški demokraciji, je ravno njena nezaustavljiva moč (*ibid.*, 250–251).

V Ameriki je imela najvišja avtoriteta suvereno oblast, kar je pripeljalo do tega, da so se lahko prepustili vsaki svoji želji in to je vodilo v nestabilnost demokracije. Vladali so najkrajotrajnejši zakoni in tudi ustava je bilo ničkolikokrat spremenjena. Dejstvo, ki ga Tocqueville izpostavi, je, da v ZDA vlada vsemogočnost večine, ki lahko voljo izvršuje na hiter način, kar pa vodi v nestabilnost zakonov in v slabo delovanje zakonov in javne uprave (Tocqueville 1996a, 247–248).

Tocqueville je ob svoji študiji, ki je nastajala na popotovanju po ZDA, prišel do zanj neverjetnih ugotovitev. Ljudstvo je izvajalo vedno bolj neposredno kontrolo nad zakonodajo, večina je imela besedo nad poroto in je bila aktivna preko milice, nasilna dejanja je večina izvajala nad manjšinami ali pa jim je grozila, javno mnenje je imelo neverjetno avtoriteto tudi nad sodniki *etc.* Tukaj je potrebno omeniti, da so sodniki v teoriji bili tisti, ki bi lahko s svojo odločitvijo izničili odločitve, ki so izšle iz skupne volje, pa vendar so sodniki bili vse prej kot neodvisni in so zelo hitro prišli pod vpliv večine (Schleifer v Gaber in drugi 1997, 93–95). Vsa ta dejanja so bili načini, s katerimi si je množica v ZDA krepila svojo moč. V tem času se je, natančneje leta 1835, uveljavil pojem tiranija večine. Ljudstvo v politični sferi ZDA nastopa kot edina sila. Volji ljudstva se ne oporeka in ne da se prekrizati njegovih načrtov.

Na tej točki bi izpostavili še razliko med samovoljo in tiranijo, in sicer: tiranija se lahko izvaja s pomočjo zakonov in v tem primeru ni samovoljna, medtem ko gre pri samovolji za to, da se lahko izvaja tudi v korist državljanov in v tem primeru ni tiranska (Tocqueville 1996a, 252).

Študija na terenu je Tocquevillu omogočila podrobno preučevanje učinkovitosti ameriškega federalizma in administrativne decentralizacije. Ugotovi, da ljudstvo ni moglo izrabljati osrednje vlade, tako kot je državno. Decentralizacija je najverjetneje zmanjšala možnost večinskega despotizma tudi na ravni posameznih držav. Tocqueville zato pravi, da je tiranija večine predvsem nevarnost znotraj države (Schleifer v Gaber in drugi 1997, 96–97). Mišljenje ljudi v ZDA ima moč, ki je veliko večja od katerekoli v Evropi. »Misel je nevidna in skoraj neulovljiva sila, ki se igra z vsemi tiranijami« (*ibid.*, 97). ZDA so država, kjer ima večina neverjetno moč in je zelo malo neodvisnega duha in zelo malo svobode razpravljanja. Despotizem je bil že takrat zelo dovršen, včasih je bilo nasilje nad neubogljivimi fizično, v 40. letih 19. stoletja pa so v ZDA tiste ljudi, ki so prestopili meje mišljenja večine, preganjali in se nad njimi zgražali.

Tocqueville je v svojih neobjavljenih rokopisih zapisal tudi svoja opažanja o tisku v Ameriki. Pravi, da je oblast večine nad mišljenjem uničila svobodo tiska ter uveljavila učinkovito cenzuro tiska. Skoraj neomejena oblast večine je pripeljala do nove vrste nasilja in videti je bilo, da je intelektualno nasilje nacionalna nevarnost. Tocqueville pravi: »V Ameriki svobode duha (*liberte d esprit*) ni« (*ibid.*, 99).

Trditev iz leta 1835 je bila, da demokratična vladavina pomeni oblast večine. Usmerjenost k ideji o suverenosti ljudstva je pripeljala do umetnega stopnjevanja oblasti večine v posameznih državah. Zakonodaja je kot glas večine postala dominantna veja oblasti in je odsevala ideje večine. Oblast večine je bila v ZDA tako neomejena, da ji je grozila tiranija. Z enakopravnostjo pride do tega, da so državljani pripravljani verjeti množici, tako da se mnenje ljudi vedno bolj usmerja k mnenju množice. Tiranijo večine opiše kot intelektualne poteze despotizma in pravi: » ... da človeški duh (*esprit*) odstrani vse ovire, ki so mu jih prej postavljali razredi ali ljudje, in se nato tesno priklene na občo voljo večine« (*ibid.*, 104).

Tocquevillov namen je bil na primeru ameriške demokracije pokazati, da lahko zakoni demokratičnim ljudstvom omogočijo, da ostanejo demokratična. Sam je mnenja, da bi bilo dobro v vseh državah uvesti demokratične institucije in državljanom dati občutek svobode in seveda njene uporabe in če v tem primeru ne bi bilo možno vzpostaviti miroljubne vladavine večine, potem se lahko prej ali slej vse skupaj sprevrže v vladavino enega samega (Tocqueville 1996a, 311–313). Poleg tega pa navaja tudi, da je za utrditev demokratične revolucije potrebna neodvisna zunanja sila, v katero so lahko vključena npr. razno razna

civilna združenja, ki so samoorganizirana in med seboj sodelujejo. Trdi, da je civilna družba, ki ni odvisna od državnih institucij, za demokracijo nujni pogoj (Keane 1990, 44).

3.2 JOHN STUART MILL IN O SVOBODI

Berlin (1995, 39–46) je v svojih esejih razpravljal o dveh konceptih svobode, in sicer o »negativni« in »pozitivni« svobodi. Za svobodo v negativnem smislu gre takrat, ko se v neko področje nihče ne vmešava, v politični sferi bi lahko rekli, da to pomeni, da lahko človek deluje, ne da bi ga drugi ovirali. »Pozitivna« svoboda pa je povezana s posameznikovo željo, da bi bil sam svoj gospodar. Posameznik naj bi se zavedal samega sebe kot mislečega, dejavnega in odgovornega za svoja dejanja; problem, ki se tukaj pojavlja, je, da se posameznik ne ozira na posledice, ki jih bodo čutili drugi. Misleci v času liberalizma so bili tisti, ki so dojeli, da lahko »pozitivna« svoboda hitro uniči več »negativnih« svoboščin. Poudarjali so, da suverenost ljudstva zlahka uniči suverenost posameznikov in Mill je to, prav tako kot Tocqueville, poimenoval »tiranija večine nad manjšino« (Berlin 1995, 39–46).

Vprašanja glede tiranske večine so bila s strani različnih teoretikov zastavljena že v več kontekstih, John Stuart Mill pa je bil med tistimi, ki je svoje nazore predstavil z vidika povečevanja vladne oblasti. Nanj je najbolj vplival Alexis de Tocqueville (Held 1989, 93). Mill poskuša preko koncepta svobode nastaviti ogledalo Tocquevillovi tezi o tiraniji večine (Gaber v Mill 2003, 262–267).

Kaj je državljanska oz. družbena svoboda in kje so meje legitimne oblasti družbe nad posamezniki? To je vprašanje, ki se je skozi zgodovino pojavilo že mnogokrat. Že od Rima naprej se je bil boj med svobodo in oblastjo. Včasih so svobodo označevali kot varovalo pred nasiljem oblasti, torej pred vladarji, za katere je veljalo, da so vladanemu ljudstvu vedno nasprotni. Ljudstva so si prizadevala za svobodo, zato so vladarjem postavila meje oblasti nad skupnostjo. Na eni strani so poskrbela za priznanje političnih pravic in svoboščin, na drugi strani pa so kasneje začela uveljavljati ustavna pravila, v skladu s katerimi je morala oblast pridobiti odobritev skupnosti (Mill 2003, 137–138). Mill ugotavlja, da v trenutku, ko je miselnost ljudi napredovala, ljudje v tem, da je vladar neodvisna sila, ki je nasprotna njihovim interesom, niso več videli naravne nujnosti. Začeli so razmišljati v smeri, da je bolje, da so različni državni uradniki njihovi zastopniki, ki jih lahko tudi odpokličejo, v kolikor to želijo. Misel, da bi omejili moč vladarjev, je bila skoraj pozabljena, ljudstva so vedno bolj stremela k temu, da bi moč oblasti izhajala iz redne izbire voljenih izbrancev. Zahtevali so, da se oblast

izenači z ljudstvom in da volja ljudstva postane volja oblasti. Ta način razmišljanja je značilen za čas evropskega liberalizma. Ko se je demokracija vedno bolj širila, so ljudje počasi začeli opazovati, da »izrazi kot »vladanje sebi« in »oblast ljudstva nad samim seboj« ne izražajo resničnega stanja stvari« (*ibid.*, 139). T. i. vladanje sebi ne pomeni, da ima vsakdo oblast nad sabo, ampak da mu vladajo vsi ostali. Volja ljudstva pomeni voljo najbolj številnega dela ljudstva oz. večine ali pa tistih, ki se jim je uspelo uveljaviti kot večini. To pomeni, da si ljudstvo lahko dovoli zatreti del samega sebe in tudi to je grožnja oblasti kot katerakoli druga zloraba oblasti. Takšna razmišljanja so pripeljala do koncepta tiranije večine, ki je v družbi začela vzbujati strah, saj jo je s svojimi dejanji uveljavljala javna oblast. Pa vendar so misleci kmalu dojmeli, da v primeru ko je tiran družba sama – torej da je družba kot skupnost nad posamezniki, ki jo sestavljajo, takrat njena sredstva za ustrahovanje niso omejena izključno na dejanja, ki jih lahko stori s pomočjo političnih predstavnikov (*ibid.*, 140).

Družba ima možnost postavljati in izvajati svoja pravila in norme, vendar če so le-ti »napačni«, pride do izvrševanja družbene tiranije, ki je hujša od večine oblik političnega nasilja, saj sega do vseh življenjskih podrobnosti ljudstva. Mill je mnenja, da se je potrebno zavarovati pred tiranijo prevladujočega mnenja, saj ta preprečuje individualnost posameznikov in lahko se zgodi, da družba vsili lastne ideje kot načela, ki se jih je potrebno držati. »Legitimno vmešavanje kolektivnega mnenja v individualno neodvisnost ima svoje meje in njihovo odkritje ter zavarovanje pred prestopi je za dobro stanje človeških zadev enako nepogrešljivo, kot zaščita pred političnim samodržstvom« (*ibid.*, 140–141).

Mill pride do zaključka, da je samozaščita tista, ki je edini cilj, da daje človeštvu pravico do individualnega ali kolektivnega poseganja v svobodo posameznikov. Moč se lahko upravičeno uporabi nad katerikoli členom proti njegovi volji le z namenom, da preprečimo oškodovanje drugih ljudi (*ibid.*, 145).

3.3 HANNAH ARENDT

Hannah Arendt je prav tako razpravljala o konceptu tiranije večine, vendar na drugačen način, kot sta to počela njena predhodnika Alexis de Tocueville in John Stuart Mill. Kot je zanjo značilno, ne podaja nobenih zaključnih oz. dokončnih sklepov, ampak o temi le razpravlja na svoj edinstven filozofsko-politični način. V nadaljevanju bomo povzeli nekaj njenih misli v povezavi s tiranijo večine. Najboljša in najučinkovitejša politična ureditev se ji zdi demokracija, kakršno so poznali Grki znotraj svojih polisov. V nasprotju s Tocquevillom ji

despotizem ni blizu, pa vendar prideta oba do podobnih ugotovitev. Pravita, da je svobodna volja v današnji družbi ogrožena do te mere, da so se posamezniki začeli umikati v zasebnost. Arendtova v svojem delu *Vita activa* pravi, da je sfero javnega zamenjala sfera družbenega. Pravi, da je svet izgubil moč zbiranja, torej ločevanja in povezovanja¹ (Arendt 1996, 55). V moderni družbi se je sicer spremenilo monarhično načelo vladavine enega, vendar sedaj zgleda, kot da v družbi ne bi več gospodoval ali vladal Nihče. Ta Nihče naj ne bi bil vezan na nobeno osebo, vendar pa zaradi tega ne vlada nič manj despotsko, zelo hitro se lahko razvije v tiransko obliko vladavine (*ibid.*, 42–43). Arendtova poudarja dejstvo, da je na mesto delovanja ljudstva stopilo obnašanje, ki ga družba pričakuje od vseh svojih članov in jim predpisuje nešteto pravil. Vsa ta pravila so usmerjena v en cilj, in sicer v družbeno normiranje posameznikov, da postanejo sprejemljivi in da preprečijo spontano delovanje in velike dosežke. V množični družbi je družbeno po dolgih letih doseglo ta nivo, da se zajema vse člane neke družbe, lahko bi rekli, da množična družba kaže na zmago družbenega. Družba se poistoveti v razno raznih okoliščinah in vzpon enakosti je v današnjem svetu pripeljal tako do političnega kot tudi pravnega priznanja dejstva, da je družba osvojila področje javnega. Pri čemer pa ne gre zanemariti dejstva, da sta izjemnost in drugačnost posameznika postala popolnoma privatna zadeva (*ibid.*, 43) Na konformizmu, ki ga zahteva sodobna družba, pa danes temelji tudi znanost, ki je sledila nacionalni ekonomiji, ki vse ugotovitve podkrepi z močnim orožjem, statistiko (*ibid.*, 44). Arendtova izpostavlja dejstvo, da dobijo statistični zakoni večjo veljavo s vsakim povečanjem prebivalstva, odkloni pa pri tem postajajo vedno manj pomembni. S političnega vidika bi lahko rekli, da čim bolj se poveča prebivalstvo politično sestavljene skupnosti, tem večja verjetnost je, da bo prednost znotraj javnega področja ohranil družbeni, ne pa politični element. Že Grki so se zavedali, da se lahko polis, kjer sta govorjenje in delovanje glavna elementa, ohrani le ob omejenem številu državljanov. Tudi družbene fenomene, ki so omogočali manipulacijo znotraj območja človeških zadev, so Grki že poznali in še predobro so se zavedali, da velike številke v človeško družbo neustavljivo vnašajo konformizem, behaviorizem in avtomatizem. »Velika kopičenja ljudi razvijejo skorajda avtomatično tendenco k despotskim oblikam vladavine, pa naj bo to

1

„Ta situacija spominja na grozljivost spiritistične seanse, v kateri miza, ob kateri je zbrano določeno število ljudi, z nekim magičnim trikom izgine, tako da zdaj osebi, ki sedita nasproti, nista več z ničemer ločeni, hkrati pa tudi ne z ničemer oprijemljivim povezani“ (*ibid.*, 55).

despotska vladavina enega človeka ali despotizem večin« (*ibid.*, 45). Tako kot Alexis de Tocqueville in John Stuart Mill pride tudi Arendtova do ugotovitve, da se oblast oz. vladavina večine ne ustavi pri zasebnosti posameznikov, temveč se je družbeno kot oblast razširilo na vsa področja človekovega delovanja (*ibid.*, 48).

4 REFERENDUM KOT INSTRUMENT NEPOSREDNE DEMOKRACIJE

Najprej bomo referendum opisali, kaj sploh je in kakšen je njegov namen. V nadaljevanju bomo na kratko povzeli, kakšen je zakon glede referenduma v Sloveniji, in v točki 4.2 se bomo posvetili referendumu o Družinskem zakoniku, ki ga navajamo kot primer, kako se referendum lahko sprevrže v instrument tiranije večine.

Izraz referendum prvotno izhaja iz latinske besede *referre*, ki pomeni sporočiti, prinesiti, medtem ko celotni izraz izhaja iz francoske besede *referendum*. Pomeni neposredno glasovanje ljudstva oz. pravico državljanov ali občanov, da z glasovanjem odločijo o neki skupni družbeni zadevi (Sruk 1995, 278). Referendum s svojimi podvrstami je le ena od oblik neposredne demokracije, poleg tega poznamo še plebiscit, ljudsko iniciativo, peticijo in občni zbor (Grad in drugi 1990, 31–71).

Francoise Bourolleau je v predgovoru k slovenski izdaji Hamonove študije o referendumu napisala, da bi lahko rekli, da referendum uteleša zapuščino grške tradicije o neposredni udeležbi državljanov pri vodenju mesta. Referendum na nek način kaže neposredni interes državljanov, kako sodelovati v vsakdanjem socialnem življenju (Bourolleau v Hamon 1995, 5).

Že v poglavju o neposredni demokraciji smo opisali značilnosti le-te, zato se na tej točki ne bomo ustavljali preveč. V antični demokraciji so bili pobuda, razprava in sprejemanje zakonov nerazdružljivo povezani, medtem ko so danes v neposrednih demokracijah, predvsem v velikih državah, faze zakonodajnega postopka strogo ločene. V zaključnem delu ljudskega glasovanja tako ni več mogoče predlogov kakorkoli spreminjati, temveč se lahko le zavrnejo ali sprejmejo. Takšna oblika glasovanja se od konca 19. stoletja v Franciji imenuje referendum (Hamon 1995, 18).

Kaučič (1999, 205) pravi, da je referendum najpomembnejši instrument neposredne demokracije, saj lahko z njim ljudstvo oz. državljanji neposredno odločajo o določenem

pravnem aktu, kot so npr. ustava, zakon, razni odloki *etc.* Na takšen način lahko ljudstvo participira pri odločanju o različnih političnih in družbenih zadevah, ki so sicer naloga predstavniških teles (*ibid.*, 205). Lahko bi rekli, da je referendum postopek, preko katerega so državljani povabljeni, da se vsak posamezno izreče po vnaprej določenih pravilih o vprašanjih stvarne narave. Vprašanje na referendumu je oblikovano tako, da lahko ljudstvo odgovori za ali proti oz. da ali ne. Vprašanje, ki je zastavljeno, je lahko namenjeno posvetovanju, orientaciji ali odločanju, vendar o tem več v nadaljevanju pri različnih vrstah referendumov (Hamon 1995, 23).

Na podlagi različnih kriterijev ločimo več vrst referendumov. Po kriteriju ozemlja ločimo državni in lokalni referendum, glede na predmet, lahko referendum definiramo s formalnega ali materialnega vidika, *e.g.* referendum o mednarodnih sporazumih, ustavni in zakonodajni referendum. Tretji način za razlikovanje referendumov pa je po sistemu iniciative, ločimo referendume od zgoraj in referendume od spodaj. Gre za to, iz katere strani prihaja pobuda, *e.g.* obvezni referendum je na pobudo parlamenta ali ljudstva, fakultativni referendum pa je lahko na pobudo parlamenta, državnega poglavarja, parlamentarne opozicije, državljanov *etc.* (*ibid.*, 25–35).

4.1 ZAKON O REFERENDUMU IN LJUDSKI INICIATIVI

Od leta 2007 imamo v Sloveniji dopolnjen Zakon o referendumu in ljudski iniciativi. Zakon ureja referendum o spremembi ustave, zakonodajni referendum, referendum o mednarodnih povezavah in posvetovalni referendum o različnih vprašanjih na pobudo državnega zbora. Poleg tega Zakon ureja ljudsko iniciativo o spremembi ustave in zakonov (Uradni list 2007). O različnih vrstah referendumov smo že pisali, na tej točki se bomo osredotočili na člene iz zgoraj omenjenega zakona o zakonodajnem referendumu, saj je na podlagi le-tega bil pripravljen tudi referendum o Družinskem zakoniku, o katerem bomo razpravljali v naslednjem poglavju. Na zakonodajnem referendumu volivci odločajo o potrditvi zakona, ki ga je sprejel državni zbor, pred njegovo razglasitvijo. Državni zbor lahko razpiše zakonodajni referendum po lastni odločitvi na pobudo najmanj desetih poslancev, poslanske skupine, predlagatelja zakona ali vlade. Pobuda zanj se lahko vloži v sedmih dneh po sprejemu zakona, državni zbor pa se o njem odloči v osmih dneh. Državni zbor razpiše zakonodajni referendum, če to zahteva najmanj tretjina poslancev, državni svet ali najmanj štirideset tisoč volivcev, pri čemer morajo biti priloženi podpisi najmanj tretjine poslancev na poimenskem seznamu oz.

najmanj štirideset tisoč volivcev na predpisanih obrazcih. Pobudo volivcem za vložitev zahteve za razpis referendumu lahko da vsak volivec, politična stranka ali drugo združenje državljanov. Zahteva za razpis referendumu, pobuda volivcem in pobuda državnemu zboru vsebujejo referendumsko vprašanje, ki se glasi: »Ali ste za to, da se uveljavi zakon ... (navesti naslov zakona), ki ga je sprejel državni zbor na seji dne ...?«. Državni zbor razpiše referendum v sedmih dneh po vložitvi zahteve za razpis referendumu oziroma po predložitvi dopolnjene oziroma popravljene zahteve ali po sprejetju sklepa o razpisu referendumu po odločitvi državnega zbora ali po prejemu odločitve ustavnega sodišča. Zakon je na referendumu potrjen, če zanj glasuje večina volivcev, ki so veljavno glasovali. Državni zbor pošlje zakon, ki je bil potrjen na referendumu, v razglasitev takoj po objavi razglasitve odločitve. Eno leto po razglasitvi odločitve na referendumu državni zbor ne sme sprejeti zakona, ki bi bil vsebinsko v nasprotju z odločitvijo volivcev (*ibid.* 2007).

4.2 REFERENDUM O DRUŽINSKEM ZAKONIKU

Referendum o Družinskem zakoniku in Družinski zakonik na splošno sta v javnosti in medijih dvignila veliko prahu zaradi t. i. spornih členov. Ne bomo se zelo podrobno spuščali v vse člene, temveč bomo opisali, kakšen je bil predlog v osnovi in kaj se je dogajalo od predloga zakonika do samega referendumu, saj je naš namen pokazati povezavo med izvedenim referendumom in konceptom tiranije večine. O vsebini bomo torej razpravljali le toliko, da bo nadaljnje razumevanje lažje.

Državni zbor je 16. 6. 2011 sprejel zakonik, ki obsega reformo družinskega prava, in sicer z osnovnim ciljem, izboljšava pravnega in dejanskega položaja otrok v naši državi. Družinski zakonik ureja zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost, partnersko in zunajpartnersko skupnost, razmerja med starši in otroki, oblike pomoči države pri težavah partnerskega in družinskega življenja ter preživljanje, posvojitve, rejništvo in skrbništvo. Zakonik v ospredje postavlja otroka, vsi otroci morajo imeti enake pravice, ne glede na to, s kom živijo (z očetom in mamo, samo z enim od staršev, v rejniški družini, v družini z istospolnimi partnerji *etc.*) (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2011a).

Družinski zakonik je bil zgolj obnovljen in veliko že obstoječih zakonov je ostalo istih. Poglavitno načelo zakonika je korist otrok. Določbe, s katerimi so definirani pravni instituti, s katerimi država varuje otroke, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne starševske oskrbe (rejništvo, skrbništvo in posvojitve) ostajajo nespremenjene. Prav tako se

glede zakonske zveze kot življenjske skupnosti dveh oseb (istega ali različnega spola) ohranjajo načelo enakopravnosti zakoncev, postopek sklenitve zakonske zveze, pravice in dolžnosti zakoncev, zakoniti premoženjski režim in načini prenehanja zakonske zveze. Tudi dolžnosti in pravice staršev in otrok ter načini ugotavljanja očetovstva oziroma materinstva ostajajo isti. V tem delu je prejšnja ureditev le dopolnjena z rešitvami, ki so bile potrebne zaradi pravnih praznin, ki so bile ugotovljene skozi leta v sodni praksi (*ibid.* 2011a).

V novem zakoniku je v primerjavi s prejšnjim ZZZDR razširjen pojem družine, ki ga najdemo v 2. členu Družinskega zakonika. »Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice. Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države« (*ibid.* 2011a).

Zakonska zveza je življenjska skupnost moškega in ženske, katere sklenitev, pravne posledice in prenehanje ureja ta zakonik. Partnerska skupnost je življenjska skupnost dveh žensk ali dveh moških, katere sklenitev, pravne posledice in prenehanje ureja ta zakonik. Taka skupnost ima enake pravne posledice, kot jih ima zakonska zveza, razen če zakon določa drugače. Predlog prvič priznava pravne posledice tudi življenjski skupnosti dveh oseb istega spola, ki nista sklenila zakonske zveze (*ibid.* 2011a).

Najbolj prenovljeno poglavje je poglavje o ukrepih za varstvo koristi otrok ZZZDR. Družinski zakonik zaradi zaščite starševske skrbi na eni ter koristi otroka na drugi strani izrecno določa nekatera načela, ki naj se jih pri odločanju o ukrepih za varstvo koristi otrok spoštuje. Ta načela so sicer veljala že prej, vendar niso bila zakonsko urejena. Dolžnost države pri varovanju koristi otrok, v kolikor starši svojih pravic in dolžnosti ne izvršujejo ali jih ne izvršujejo v korist otroka. Nato je dodano načelo najmilejšega ukrepa: »Izreče naj se ukrep, s katerim bodo starši najmanj prizadeti, če je z njim mogoče zavarovati otrokove koristi, predvsem pa naj se otrok ne odvzame, če je mogoče drugače zavarovati njegove koristi«. Naslednje načelo je ogroženost. Kot pogoj za izrek ukrepa Družinski zakonik ponuja definicijo ogroženosti otroka, ki nastopi, če je otrok utrpel ali je zelo verjetno, da bo utrpel škodo kot posledico storitve ali opustitve staršev ali otrokovih psihosocialnih težav (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2011b).

Predlog in sprejem novega zakonika sta povzročila mnogo polemik in javnih razprav, tako laične kot strokovne javnosti, čemur smo bili priča že vse od priprave predloga. Vse od predloga pa do časa, ko je bilo jasno, da se bo vprašanje o Družinskem zakoniku reševalo na referendumu, smo lahko spremljali delitev javnosti na podpornike in nasprotnike zakonika.

Očitno je bilo, da poskušata obe strani s svojimi argumenti dokazati pravilnost svoje interpretacije posamičnih členov zakonika in tako na svojo stran dobiti kar največ volilnih upravičencev.

Najprej se spomnimo, kakšno je bilo ozadje. Predlog je bil podan že leta 2009. V tem času se je v javnosti oblikovala kampanja Za vse družine, ki je Zakonik podpirala, in Civilna iniciativa za družino in pravice otrok, ki je bila proti Zakoniku. Marca 2010 je Državni zbor opravil splošno razpravo o Zakoniku, vložena so bila razna dopolnila in parlamentarni odbor je to obravnaval vse do aprila 2011. Ker tedanja koalicija kljub temu ni zbrala zadostne podpore za sprejem Zakonika, je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve pripravilo kompromisni predlog. V tem predlogu je bil med drugim spremenjen člen o tem, da istospolni pari ne morejo posvojiti otroka, še vedno pa lahko en partner posvoji biološkega otroka drugega partnerja, četudi istospolnega (Demokracija 2012b).

V začetku septembra 2011 so pričeli zbirati podpise za zahtevo referendumu, na katerem naj volivci odločijo o tem, ali se novi zakon sprejme ali ne. Državni zbor je na pobudo SD, LDS, Zares, DeSUS in nepovezanih poslancev že 2. septembra odločil, naj Ustavno sodišče presodi o morebitnih protiustavnih posledicah referendumu. Bili so namreč mnenja, da javna kampanja Civilne iniciative krši 63. člen Ustave RS, ki prepoveduje spodbujanje k neenakopravnosti in nestrpnosti. Po dveh dneh se je zbiranje podpisov za razpis referendumu ustavilo, Civilna iniciativa pa je v tem času zbrala že več kot 25.000 podpisov, torej je za razpis referendumu tedaj potrebovala le še 15.000 podpisov. Njihovo zbiranje se je nadaljevalo januarja 2012 po objavi odločbe Ustavnega sodišča v Uradnem listu, saj je Ustavno sodišče odločilo v prid pobudnikov referendumu. 6. januarja 2012 je Civilna iniciativa zbrala nekaj tisoč več od potrebnih 40.000 podpisov, ki jih je 3. februarja 2012 vložila v Državni zbor. Državni zbor je razpisal referendum, ki je potekal 25. marca 2012. Predlog je bil na referendumu s 54 % zavržen (Karba 2011; Jančič 2011; Demokracija 2012a; Demokracija 2012c, Škrinjar 2012).

To je povzetek o Družinskem zakoniku, kakšne spremembe naj bi prinesel in kakšno je bilo dogajanje okoli njegovega sprejema. V sklepu bomo strnili naše misli, kako mi vidimo povezavo med omenjenim referendumom o Družinskem zakoniku in tiranijo večine.

5 SKLEP

Na začetku smo si zastavili raziskovalno vprašanje, kaj je tiranija večine in ali bi na primeru predloga referendumu o Družinskem zakoniku lahko govorili o referendumu kot o instrumentu tiranije večine. Skozi prvi del diplomske smo poskušali razložiti vidike treh pomembnih teoretikov o konceptu tiranije večine.

Tocqueville (1996b, 311–312) je v drugem delu svoje študije o demokraciji v Ameriki v dveh odstavkih dobro opisal bistvo demokratičnega despotizma oz. tiranije večine. To nam je na razumljiv način pokazal z razliko med despotizmom monarha in despotizmom oz. tiranijo večine. Navedel je primere cesarjev in kraljev, ki so imeli veliko moč, šlo je celo tako daleč, da so državljanom lahko samovoljno vzeli premoženje ali življenje. Njihova tiranija je bila za nekatere posameznike neznosna, vendar se ni širila nad velikim številom ljudi, torej lahko rečemo, da je bila nasilna in omejena. Če pa pogledamo, kaj bi se zgodilo, če bi se despotizem naselil med demokratičnimi nacijami, pa je Tocqueville navajal, da bi bile značilnosti tega despotizma bistveno drugačne. »/.../ bil bi obsežnejši in milejši, ljudi bi poniževal, ne da bi jih mučil« (ibid., 312). Pravi, da gre pri tiraniji večine za neverjeten pritisk na posameznike, da bi svoja stališča in ideje prilagodili idejam večine. Tiranijo večine opiše kot intelektualne poteze despotizma in pravi, da lahko novi despotizem opišemo kot služabništvo z iluzijo svobode (Tocqueville v Boesche 1996, 233).

Mill za Tocquevillom ugotavlja, da ko se je demokracija vedno bolj širila, so ljudje počasi začeli opazovati, da »izrazi kot »vladanje sebi« in »oblast ljudstva nad samim seboj« ne izražajo resničnega stanja stvari« (Mill 2003, 139). T. i. vladanje sebi ne pomeni, da ima vsakdo oblast nad sabo, ampak da mu vladajo vsi ostali. Volja ljudstva pomeni voljo najbolj številnega dela ljudstva oz. večine ali pa tistih, ki se jim je uspelo uveljaviti kot večini. Takšna razmišljanja so pripeljala do koncepta tiranije večine, ki je v družbi začela vzbujati strah, saj jo je s svojimi dejanji uveljavljala javna oblast. Mill je trdil, da se je potrebno zavarovati pred tiranijo prevladujočega mnenja, saj to preprečuje individualnost posameznikov in lahko se zgodi, da družba vsili lastne ideje kot načela, ki se jih je potrebno držati (*ibid.*, 140).

Arendtova se strinja z Alexisom de Tocquevillom in pravi, da je svobodna volja v današnji družbi ogrožena do te mere, da so se posamezniki začeli umikati v zasebnost. Arendtova v svojem delu *Vita activa* pravi, da je sfero javnega zamenjala sfera družbenega. Poudarja dejstvo, da je na mesto delovanja ljudstva stopilo obnašanje, ki ga družba pričakuje od vseh

svojih članov in jim predpisuje nešteto pravil. Vsa ta pravila so usmerjena v en cilj, in sicer v družbeno normiranje posameznikov, da postanejo sprejemljivi in da preprečijo spontano delovanje in velike dosežke (Arendt 1996, 43).

V uvodu diplomskega dela smo postavili tezo, »da se je referendum, kot demokratična oblika odločanja, v primeru referendumu o Družinskem zakoniku sprevrgel v orodje tiranije večine nad manjšino« in na tej točki bomo, glede na zbrane podatke in analizo, lahko našo tezo potrdimo.

Slovenija je demokratična republika, kar je napisano že v prvem členu naše ustave. (Ustava RS 1991). Tretji člen pravi: »V Sloveniji ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami /.../« (*ibid.* 1991). Torej, če pogledamo osnovne določbe naše ustave, lahko rečemo da je Slovenija demokracija, kjer ima ljudstvo neposredno oblast. Smiselno se nam zdi poudariti še štirinajsti člen Ustave, ki pravi, da smo vsi državljani pred zakonom enaki (*ibid.* 1991). Kot smo navajali že zgoraj, nam Zakon o referendumu in ljudski iniciativi omogoča, da preko referendumu participiramo in soodločamo o pomembnih vprašanjih. Vse kar smo na tej točki napisali, se sliši tako enostavno in tudi zelo demokratično, pa vendar državljani iz dneva v dan ugotavljamo, da temu ni tako. Kje se torej zatakne?

V zadnjih petnajstih letih smo bili priča trem referendumom, kjer je bilo vselej vprašanje enakosti vseh državljanov pred zakonom in dilema, ali lahko večina odloča o manjšini. Prvi takšen referendum je bil leta 2000 na temo oz. dilemo oploditve samskih žensk, leta 2004 je bilo vprašanje o izbrisanih in lani vprašanje o Družinskem zakoniku, kjer je bilo izpostavljenih kar nekaj »spornih« členov na temo enakosti in enakopravnosti. Lahko bi rekli, da so vsa ta vprašanja ideološkega značaja in referendum o Družinskem zakoniku bi lahko razumeli kot nadaljevanje prakse referendumskega odločanja o ideoloških vprašanjih, ki zadevajo načelo enakosti v pravicah, kar pomeni sprevačanje referendumu v orožje večine zoper pravice manjšine. Oblast mora zadostiti le enemu pogoju, in sicer da je referendumsko vprašanje oblikovano tako, da mu ustavno sodišče ne more očitati neustavnosti. Sklicevanje na demokracijo je v teh primerih mogoče samo, če demokracijo razumemo le kot vladavino neke empirične večine, pozabimo pa na človekove pravice, na načela, ki veljajo ne glede na okoliščine in jih v nobeni realni situaciji ni mogoče spreminjati (Riha v Leskošek 2005, 125).

Veliko nam pove že to, da argumenti v prid stroke, moralne drže in nediskriminatornosti ter uresničevanja človekovih pravic niso bili dovolj, da bi Državni zbor potrdil originalni osnutek

Zakonika. Na koncu je bil sprejet kompromisni predlog, ki pravzaprav večjih sprememb v razmerju do otrok ne prinaša. Zakonik dovoljuje posvojitev biološkega otroka po partnerju, kar je bilo mogoče že po 135. členu prej veljavnega zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Če pogledamo še z vidika dostojanstva, je bistvo ustavne demokracije v tem, da je oblast omejena, tudi če je podprta z večino, in da mora vedno ravnati tako, da varuje človekove pravice in ne krha človekovega dostojanstva. To lahko razumemo tako negativno kot pozitivno, saj oblast ne sme s svojim ravnanjem sama krhati oz. uničevati človekovega dostojanstva, hkrati pa mora ustvarjati razmere, v katerih tudi drugi ne bodo mogli uničevati tega dostojanstva (Pirnat 2011). V omenjenem primeru bi lahko rekli, da je v Sloveniji problem, da kakršnokoli mnenje oblasti pravzaprav sploh ne izhaja iz določenega problema, ki bi ga bilo potrebno rešiti, temveč smo dobili vtis, da je mnenje pokazatelj nekakšnega boja. Morda kulturnega ali političnega. Zdi se, da je simbolna zmaga pomembnejša od izboljšanja življenjskih priložnosti številnih državljanov. Na zakonodajnem referendumu o Družinskem zakoniku, ki je potekal 25. marca 2012, je imelo pravico glasovati skupaj 1.709.417 volivcev. Glasovalo je skupaj 518.207 volivcev, in sicer dobrih 54 % proti Družinskemu zakoniku in ostali za Družinski zakonik. (Državna volilna komisija 2012). Te številke nam povejo marsikaj. Rezultat je bil tesen, bilo je samo vprašanje, čigava kampanja bo boljša. Referendum se je sprevrgel v neke vrste napad na ljudstvo, pri čemer se je ljudi zavajalo oz. se jih je pustilo v nevednosti, poleg tega pa se je vzbujal strah, kaj se bo zgodilo, če bo zakon sprejet. Ob teh številkah se poraja tudi vprašanje politične kulture Slovencev, ampak to je že druga tema.

Teza, ki smo si jo zastavili na začetku naše naloge, je bila: »da se je referendum, kot demokratična oblika odločanja, v primeru referenduma o Družinskem zakoniku sprevrgel v orodje tiranije večine nad manjšino«, in na tej točki našo tezo potrjujemo. Diplomsko delo zaključujemo s citatom iz Tocquevillove knjige, ki po našem mnenju zelo dobro opisuje stanje, ki je bilo vzpostavljeno v času vse od predloga za Družinski zakonik do referenduma, in pa seveda tudi stanje v naši državi na splošno.

Ko suveren tako najprej vzame v svoje mogočne roke vsakega posameznika in ga oblikuje po svoje, razširi svoje dlani nad celotno družbo; vso jo prekrije z mrežo malih, zapletenih, temeljitih in enotnih pravil, skozi katere se ne morejo prebiti in se dvigniti nad množico niti najbolj izvirne glave in najodločnejši duhovi. Suveren volje ne zlomi, temveč jo zmehča, upogne in usmerja; redko sili k delovanju, a se neprestano zoperstavlja temu, da bi kdo deloval; ne ruši, temveč preprečuje nastanek; ne tiranizira, temveč ovira, tlači, draži, ugaša, poneumlja; nazadnje iz vsakega naroda

naredi čredo plašnih in marljivih živali, ki imajo za pastirja oblast (Tocqueville 1996b, 313).

6 LITERATURA

- Arendt, Hannah. 1996. *Vita activa*. Ljubljana: Krtina.
- Berlin, Isaiah. 1995. *Liberty. Incorporating Four Essays on Liberty*. New York: Oxford University Press.
- Boesche, Roger. 1996. *Theories about tyranny from Plato to Arendt*. Pennsylvania: University Press. Dostopno prek: Google books.
- Budge, Ian. 1996. *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Canfora, Luciano. 2006. *Demokracija. Zgodovina neke ideologije*. Ljubljana: Založba Modra zbirka – Delajmo Evropo.
- Dahl, A. Robert. 1997. *Uvod v teorijo demokracije*. Ljubljana: Krtina.
- Karba, Dejan. 2011. Začenja se zbiranje podpisov za družinski referendum. *Delo*, 1. september. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/politika/zacenja-se-zbiranje-podpisov-za-druzinski-referendum.html> (20. maj 2013)
- Jančič, Peter. 2011. Referendum o družinskem zakoniku bo. *Delo*, 27. december. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/politika/referendum-o-druzinskem-zakoniku-bo.html> (20. maj 2013).
- Škrinjar, Klara. 2012. Družinski zakonik padel čez leto dni naprej. *Delo*, 7. marec. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/politika/druzinski-zakonik-padel-cez-leto-dni-naprej.html> (20. maj 2013).
- Demokracija*. 2012a. Nadaljevalo se bo zbiranje podpisov za referendum o družinskem zakoniku, 3. januar. Dostopno prek: <http://www.demokracija.si/v-fokusu/slovenija/9595-nadaljevalo-se-bo-zbiranje-podpisov-za-referendum-o-druinskem-zakoniku> (20. maj 2013).
- 2012b. Predstavljen kompromisni predlog Družinskega zakonika, 30. januar. Dostopno prek: <http://www.demokracija.si/v-fokusu/slovenija/10044-predstavljen-kompromisni-predlog-druinskega-zakonika> (20. maj 2013).

- 2012c. Uradno se začenja kampanja pred referendumom, 24. februar. Dostopno prek: <http://www.demokracija.si/slovenija/politika/10492-uradno-se-zaenja-kampanja-pred-referendumom-o-druinskem-zakoniku#comment-9304> (20. maj 2013).
- Državna volilna komisija. 2012. *Zakonodajni referendum o Družinskem zakoniku*. Dostopno prek: <http://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-referendumi/zakonodajni-referendum-o-druzinskem-zakoniku> (6. maj 2013).
- Finley, I. Moses. 1999. *Antična in moderna demokracija*. Ljubljana: Krtina.
- Gaber, Slavko, Andre Jardin in James Schleifer. 1997. *Tocqueville in demokracija. Študije o „Demokraciji v Ameriki“*. Ljubljana: Krtina.
- Grad, Franc, Drago Zajc in Igor Kaučič. 1990. *Referendum in sprejemanje nove slovenske ustave*. Ljubljana : Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti.
- Held, David. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Kaučič, Igor. Grad, Franc. 1999. *Ustavna ureditev Slovenije*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Keane, John. 1990. *Despotizem in demokracija*. Civilna družba od zgodnje moderne do poznega socializma. Ljubljana: Krtina.
- Leskošek, Vesna. 2005. *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Marsh, David. Stoker, Gerry. 2002. *Theory and methods in political science*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mill, John Stuart. 2003. *Utilitarizem in O svobodi*. Ljubljana: Krtina.
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti Republike Slovenije. 2011a. *Besedilo Družinskega zakonika*. Dostopno prek: www.mddsz.gov.si/.../DZak-sprejet-16-6-11.doc (19. maj 2013).
- 2011b. *Predstavitev strokovnih izhodišč za presojo ustavnosti posledic ob morebitni zavrnitvi družinskega zakonika*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/article/1939/6732/5b58630788/ (19. maj 2013).
- Pirnat, Rajko. 2011. Pomen človekovega dostojanstva. *Dnevnik*, 8. oktober. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji-in-mnenja/1042478649> (22. maj 2013).

Sartori Giovanni. 1987. *The theory of democracy revisited*. New Jersey: Chatam House Publishers.

Sruk, Vlado. 1995. *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja.

Tocqueville, Alexis de. 1996a. *Demokracija v Ameriki 1*. Ljubljana: Krtina.

--- 1996b. *Demokracija v Ameriki 2*. Ljubljana: Krtina.

Ustava Republike Slovenije. Ur. l. RS 33/1991. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199133&stevilka=1409> (22. maj 2013).

Zakon o referendumu in o ljudski iniciativi (ZRLI – UPB2). Ur. l. RS 26/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=79177> (5. maj 2013).